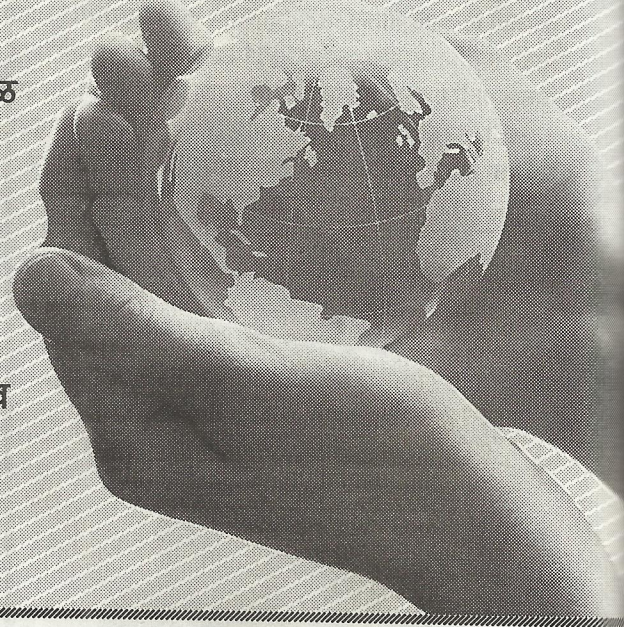

मानवी हस्तक्षेपानं वेगानं ढासळत चाललेला निसर्गाचा समतोल; पूर, दुष्काळ, हवामानातले बदल अशा कितीतरी गोष्टींतून थोक्याची सूचनाच देत असतो. भयंकर प्रदूषण, बेसुमार जंगलतोड, जमिनीची वाताहत अशा मानवी कृत्यांमुळेच निसर्गाची अतोनात हानी झाली आहे आणि होत आहे. या सगळ्याकडे सजगतेनं पाहून पर्यावरणाचा न्हास थांबवण्यासाठी प्रयत्न करणं ही आपल्या सर्वांचीच जबाबदारी आहे. त्यासाठी गरज आहे ती आपलं आयुष्य पर्यावरणपूरक बनवण्याची. मुख्य म्हणजे याची सुरवात प्रत्येकानं स्वतःपासूनच करायची आहे. कारण पर्यावरण रक्षणासाठीचं आपलं एक पाऊलही लाखमोलाचं ठरणार आहे. हे प्रयत्न कसे असावेत, कोणत्या प्रकारचे असावेत याविषयी मार्गदर्शन करणारी ही लेखमाला.

पर्यावरणाच्या रक्षणासाठी एक पाऊल...

माणूस जेव्हा शिकार करून, कंदमुळं खाऊन जगायचा तेव्हा त्याची जगण्याची रीत ही निसर्गातल्या इतर जीवांसारखी होती. म्हणजेच, जिवंत राहण्यासाठी केवळ आवश्यक त्या गोष्टीच केल्या जायच्या. स्वतःला तगवणं वा जिवंत ठेवणं हा त्यामागे एकमेव हेतू असायचा. मात्र कालांतरानं अग्नी, शेती, अवजारं, धातू असे शोध लागत गेले आणि मानवी आयुष्य बदललं. तरीही ते या पर्यावरणाशी पूरक असंच होतं. मात्र कालांतरानं निर्माण झालेल्या अर्थव्यवस्थेनं गरज आणि उपभोग-हाव यांच्यातली रेषा पुसली गेली आणि माणूस निसर्गाची लुबाडणूक करू लागला. त्यातून झालेली पर्यावरणाची अपरिमित हानी भरून काढता येईल?

कुठल्याही सजिवाला पृथ्वीवर जगायचं तर आजूबाजूच्या निसर्गात थोडा फार बदल करूनच जगावं लागतं. परंतु मानव आणि मानवेतर जीव या दोहोंच्या जगण्याच्या रीतीत फारच अंतर आहे असं दिसतं. पृथ्वीचा आणि या मानवेतर जीवांचा मूळ उत्क्रांतीचा काळ पाहिला तर तो साधारण ४५० कोटी वर्षं ते सहा कोटी वर्षं इतका आहे असं आढळतं. म्हणजे सोप्या भाषेत सांगायचं तर, पृथ्वीनं हे आताचं वातावरण, ज्यात मनुष्य सहज श्वास घेऊ शकतो ते तयार करायला ४५० वर्षं खर्ची घातली आहेत. ३५० कोटी वर्षं पूर्वीपासून इथे सजीव सृष्टी नांदायला सुरवात झाली. एकपेशीय ते बहुपेशीय जीव अशी उत्क्रांती व्हायलाही ३०० कोटी

वर्षं जावी लागली. जीवन पाण्यातून जमिनीवर स्थिर होऊनही आता ३६ कोटी वर्षं झाली आहेत. आणि या सगळ्यात माणूस कधी अवतरला तर केवळ २५ ते ३० लाख वर्षांपूर्वी! आणि या अगदी थोड्या काळातच त्यानं स्वतःची जगण्याची रीत अशी काही बदलली आहे की ही ४०० कोटी वर्षांपासूनची सृष्टी डगमगायलाच लागली आहे. याची प्रचिती हवामान बदल, अनियमित पाऊस, पाण्याची कमतरता, तापमान वाढ, समुद्र पातळीतील वाढ, आरोग्य घातक आजारांचं वाढतं प्रमाण इत्यादी अनेक प्रकारे आपल्याला येतच आहे. आणि या सगळ्याचा वाईट परिणाम केवळ मानवेतर सृष्टीवर होतो आहे असं नक्कीच नाही. तर मानवालाही याचे

दुष्परिणाम सोसावेच लागत आहेत. इतकं सगळं जाणवत असूनही, अनुभवावं लागत असूनही मनुष्य जात आपली जगण्याची रीत बदलायला का तयार नाही, हा प्रश्न पडतोच.

खरं तर आता अनेक शास्त्रज्ञांनी शास्त्रीय पुराव्यांच्या आधारे वर उल्लेखलेले सर्व दुष्परिणाम मानवाच्या कृतीमुळे घडत आहेत हे सिद्धही केलेलं आहे. पृथ्वीचा, तिच्यावरच्या इतर सजीवांचा इतिहास पाहिला, त्यांची जगण्याची रीत पाहिली आणि तिच्याशी मानवी जीवनाची तुलना केली तर मानवाची ही रीत अगदीच अनैसर्गिक किंवा स्वतःच्याच कल्याणावर घाला घालणारी वाटते. वरकरणी ऐषोआरामाची साधनं वाढली तरी मानवाचं आरोग्य दिवसेंदिवस ढासळतच आहे. पूर्वीपेक्षा सुखसोयी वाढल्या असल्या तरी एकीकडे इस्पितळांची संख्या वाढतेच आहे. सामाजिक जीवनही फार आनंदी, मंगलमय आहे अशी स्थिती दिसत नाही. विषमता, गुन्हेगारी वाढतेच आहे. मानसिक ताणही वाढतच आहे.

खरं तर मानवाची उत्क्रांती टप्प्याटप्प्याने होत गेली आहे. या उत्क्रांतीतल्या तीन-चार पायऱ्या सांगितल्या जातात. त्यातल्या पहिल्या पायरीवर, म्हणजेच शिकार करून, कंदमुळं खाऊन जगायचा तेव्हा माणूस सर्वाधिक आनंदी असल्याचं सांगितलं जातं. या अवस्थेत माणूस इतर अवस्थांपेक्षा सर्वाधिक काळ म्हणजेच सुमारे १८ लाख वर्षं होता. तेव्हा त्याची जगण्याची रीत ही निसर्गातल्या इतर जीवांसारखी होती. म्हणजेच, जिवंत राहण्यासाठी 'केवळ आवश्यक' त्या गोष्टीच केल्या जायच्या. स्वतःला तगवणं वा जिवंत ठेवणं हा त्यामागे एकमेव हेतू असायचा. वाघ जसा पोट भरण्यासाठी एका वेळी एखादंच हरीण मारतो, पोट भरलं असेल आणि हरीण मारणं शक्य असेल तरीही मारत नाही. कारण तेव्हा त्याची पोटाची गरज भागलेली असते. त्याचप्रकारे माणूसही गरजेपुरतीच शिकार करत होता. त्यामुळे तो तेव्हाच्या जैव विविधतेचाच एक भाग होता. एखाद्या नैसर्गिक परिसंस्थेमध्ये एकमेकांना खाऊन किंवा एखाद्या विशिष्ट प्रकारचं नातं बाळगून स्थिरता राखली जाते. त्यामुळे कोणत्याही एकाच प्राण्याची संख्या खूप वाढली आहे आणि म्हणून अडचणी येत आहेत असं कधी होत नाही. तर त्या वेळी शिकार करून, नैसर्गिक अवस्थेतलं अन्न खाण्याच्या स्थितीतला मानव हा ती स्थिरता जपून राहत होता. त्यामुळे त्याच्या अनेक पिढ्या त्याच निसर्गाचा आनंद घेत जगल्या.

परंतु मानवाला आगीचा शोध लागला आणि त्याचं जीवन बदलत गेलं. मग माणूस जनावरं पाळायला लागला, एका जागी स्थिर होऊन शेती करू लागला. या सगळ्या बदलांबरोबरच निसर्गातही बदल होत गेले. शेतीला चार हात हवेत म्हणून लोकसंख्याही वाढू लागली. यथावकाश जेव्हा तांबं, लोखंड, खनिज तेल इत्यादींचे शोध लागले तेव्हा झपाट्यानं औद्योगिक क्रांतीही झाली. दहा माणसांचं काम करणारं यंत्र दहा माणसांच्या निसर्गावरच्या ताणापेक्षा कितीतरी जास्त ताण देऊ लागलं. पण तरीही परिस्थिती फार आवाक्याबाहेर गेलेली नव्हती. निसर्ग मोठ्या प्रमाणावर तेव्हाच बदलला जेव्हा आत्ताची अर्थव्यवस्था रंगरूपाला येत गेली. या अर्थव्यवस्थेमुळे मानवी आयुष्यात काय

बदल झाले? तर मानवाची विचारसरणी बदलली. जगण्याला पैशाची जोड मिळाल्यानं आणि तेच प्रतिष्ठेचं मानलं गेल्यानं गरजेचं रूपांतर 'हावेत' झालं. पूर्वी केवळ 'आनंदी जगणं' असा हेतू असलेला माणूस 'उपभोग' हे ध्येय ठेवून जगू लागला. स्वतःचं जीवन सोयीचं, आनंदी करण्यापुरता उपभोगही ठीक होता. परंतु हा उंबरठा ठरवण्याची माणसांची विवेकबुद्धीही या अर्थव्यवस्थेनं हिरावून घेतली आणि जणू उपभोगाला मर्यादाच नाही अशा एका समाजाच्या टप्प्यावर आपण आज येऊन थांबलो आहोत.

मुद्दा असा आहे की केवळ एकाच पृथ्वीच्या आधारे आपण हे किती काळ ओढणार? पृथ्वी एकच असल्याने (असा आपला एक सामान्य माणसाचा समज) तिच्यावरची संसाधनं ज्यावर ही अर्थव्यवस्था अवलंबून आहे, ही मर्यादित आहेत. ज्या विविध गरजेच्या, उपभोगाच्या वस्तू वापरून आपण जगतो त्या सगळ्या या पृथ्वीवरच्याच निसर्गातून येतात. त्यामुळे त्या आपल्याला चिरंतन वापरायच्या असतील तर त्या निसर्गात बदल तर नक्की करावे लागणार आहेत. परंतु हे बदल नक्की किती वेगानं आणि किती सीमपर्यंत करायचे याकडे मानव जातीने पूर्णपणे काणाडोळा केलेला दिसतो. त्यामुळेच हे बदल विविध पद्धतींनी परत मानवावरच येऊन आपटत आहेत. अगदी जरी मानलं की वेगळ्या ग्रहावरदेखील सृष्टी शक्य आहे (काही विद्वान असं मानतात) तरी पृथ्वीवर उपलब्ध असलेली ही संसाधनं अति वेगाने वापरल्याने नैसर्गिक वातावरणात जे बदल होत आहेत त्यामुळे मानवाच्याच पुढच्या पिढ्यांवर गदा

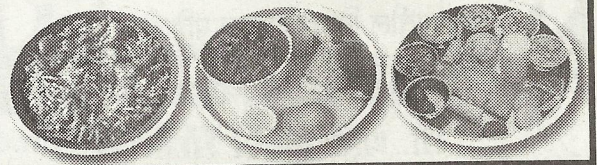
केटरिंग सर्व्हिसेस

घरगुती समारंभाच्या ऑर्डर
स्विकारल्या जातील.

पूर्ण व्हेज जेवण

स्नॅक्स (पावभाजी, बिर्याणी, इ.)

स्पेशलिटी - पुरणपोळ्या, साबुदाणा खिचडी

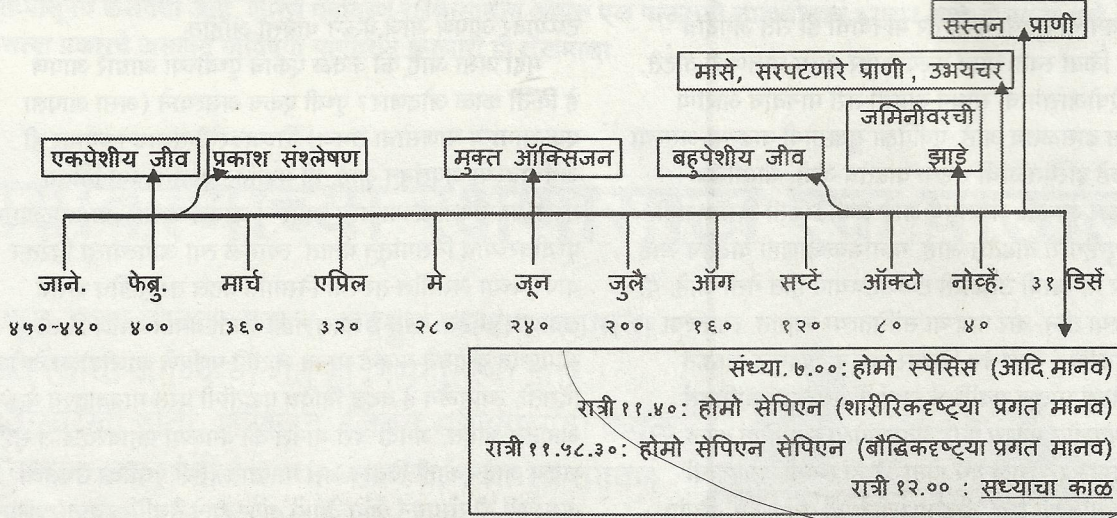
संपर्क :- रेखा होशिंग

मो :- ९८५०९ ५१९१२

पृथ्वीच्या, सृष्टीच्या उत्क्रांतीतले मुख्य टप्पे :

पृथ्वीचे आयुष्य $\approx$ ४५० कोटी $\approx$ १२ महिने
 एक महिना $\approx$ ४० कोटी वर्ष
 एक दिवस $\approx$ १.३३ कोटी वर्ष
 एक तास $\approx$ ०.०५ कोटी $\approx$ ५ लाख वर्ष

पृथ्वीच्या उत्क्रांतीचे विविध टप्पे पाहिले की, अन्य जीवांच्या तुलनेत माणूस सर्वात कमी काळापासून पृथ्वीवर असल्याचं लक्षात येतं.

येणार आहे, हे आपण कधी जाणणार? दुसऱ्या ग्रहांची स्वप्नं बघत आपण या ग्रहावरची मानव-जात नष्ट करायला निघालो आहोत का? अर्थात् हे सगळं काही उद्या नष्ट होणार नाहीये. मानवी आयुष्याच्या वेळेच्या प्रमाणानुसार वातावरणीय बदल हे अत्यंत सावकाश गतीने घडत असतात. परंतु या सगळ्या इतिहासाकडे पाहिलं तर त्या मानाने हा बदल खूपच जलद गतीने होतो आहे असं दिसतं. इतिहास हेही सांगतो की मानव वगळता पृथ्वीवरच्या इतर कुठल्याही जातीने एवढ्या कमी काळात स्वतःचीच जात धोक्यात येईल असं कृत्य केलेलं नाही. परंतु याच इतिहासाचा आणि पर्यावरणशास्त्राचा सखोल अभ्यास केला, परिसर आणि मानवी जीवन यांना एकत्रित समजून घेतलं तर हा धोका निश्चितपणे टाळता येईल असं वाटतं.

म्हणूनच आता गरज आहे ती आपल्या गरजा, आपले उपभोग, आपली अर्थव्यवस्था, आपलं आरोग्य आणि हे सगळं ज्यावर अवलंबून आहे त्या निसर्गाची सांगड घालण्याची. त्याचं योग्य व्यवस्थापन करण्याची...

सुरुवात आपण स्वतःपासूनच करू शकतो. ती का आणि कशी ते पुढच्या भागात बघू या.

www.smsservices.net.in

विवाहसंस्था
 सर्व जातीधर्मासाठी

येथे अवचित जुळती
 नाजूक रेशीमगाठी...

- संस्थेची वैशिष्ट्ये
- सर्वात कमी नोंदणी शुल्क
- घरबसल्या नावनोंदणी
- भरपूर डेटाबेस
- जाहिरात सेवा
- कोकणातील विवाहविषयक पहिली स्वतंत्र वेबसाईट

संचालिका

सौ. श्रद्धा महेश सामंत

SMS Services, डॉ. मिलींद पटवर्धन हॉस्पिटलजवळ,
 मारुती मंदिर, के. सी. जैन नगर, रत्नागिरी.
 फोन : 97665 43814

Registered 9420952343